VLASTITA IMENA U POLJSKIM NARODNIM POSLOVICAMA

NEDA PINTARIĆ
Odsjek za slavenske jezike i književnosti
Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3
10000 Zagreb

UDK 398:886
Pregledni rad
Review
Primljeno: 15. listopada 1994.

U članku se određuju značenjske sastavnice u definiranju poslovica te se klasificiraju poslovice s algoremom vlastitih imena prema korpusu iz poljsko-ruskog rječnika poslovica što ga je sastavio Ryszard Stypuła.
Prema značenjskom kriteriju poslovice s algoremom vlastitog imena podijeljene su u tri grupe: 1) antroponimne poslovice (imena i prezimena); 2) etnonimne poslovice (nazivi naroda i rasa); 3) toponimne poslovice (nazivi gradova). Svaka poslovica analizirana je s obzirom na njeno opće značenje i uspoređivana s hrvatskim ekvivalentima.
U zaključku se pokazuje da se poslovice mogu promatrati kao etnolingvističke jedinice govora. Poslovice s algoremom vlastitih imena pokazuju u doslovnom značenju poljski kulturni krug koji se vidi u poljskim imenima ljudi, naroda i gradova, a u prenesenom značenju ta vlastita imena označuju omnipersonalnost koja je u obliku "svak, svaki čovjek" prisutnija u hrvatskim ekvivalentima.

1. UVOD

Sintagma "narodna poslovica" predstavlja zapravo tautologiju, jer je značenjska srž poslovice da je ona *narodna* jezična tvorevina. To potvrđuje i J. Krzyżanowski kad navodi da "poslovica o poslovicama" glasi: "Przysłowia są mądrością narodów" (Poslovice su mudrost *naroda*) (1965:337).

Svi intuitivno znamo što je poslovica, ali kad ju pokušamo definirati, vidimo da je ona kompleksna tvorevina s mnogo definicijskih sastavnica koje se ne mogu sažeti u jednoj rečenici. Navodimo samo neke definicijske elementa prema kojima je poslovica: a) "sažeta, gramatički dovršena izreka"(sintaktička odrednica); b) "izraz životnog iskustva ili mudrosti"(filozofska odrednica); c) rečenica "u obliku tvrdnje ili savjeta"(logičko-pragmatična odrednica); (Anić 1991:505); d) prenošena usmenom predajom (književna odrednica); e) iskazivanje tradicionalnosti (etnološka odrednica); f) rečenica stalnog oblika (gramatička odrednica); g) shematizirani sadržaj (pragmatična odrednica) (Mikulić 1991:145).

Ni što se tiče samog naziva ovaj pojam nije jedinstven. R.Simeon tako navodi više sinonima za poslovicu, kao npr: mudra besjedica, mudar govorak, mudra rič, mudroričje, preriječak, prička, pririječ, prirječak, prislovlje, pritač... (1969, II:107). U poljskom se za poslovicu kaže "przysłowie", što pokazuje isti korijen: -slov- koji je prijevod s grčkog *"paroimia"* i latinskog *"proverbium"*. J. Krzyżanowski navodi da se u poljskom prijevodu najprije pojavio oblik "przypowieść" (1965:335) u kojemu prepoznajemo oblik hrvatske riječi "pripovijest".

Usporedimo li korijene naših i poljskih termina za poslovicu, vidjet ćemo da svi oni označuju govor, govorenje, govornost, što potvrđuje održavanje poslovice usmenom predajom i njenu današnju pragmatičnu upotrebu u govoru. Usporedimo hrvatske i poljske korijene navedenih sinonima za poslovicu: -powieść-/-povijest- (od glagola pripovijedati); -słow-/-slov- (sloviti); biesiad-/-besjed- (besjediti = sjediti uz razgovor; Gluhak, 1993:128); govor- (govoriti); prič- (pričati); rič-/ riječ- (reći); -tacz- (poljski: przytaczać = citirati, izravno navoditi). Sve ovo pokazuje da je poslovica primarno bila govorni žanr. Danas su, međutim, poslovice i književni žanr tj. - kako kaže J.Krzyżanovski - "povezane su s književnošću preko narativnih djela kao što su anegdota, basna, novela" (1965:339). Ovaj autor smatra da su izreke, gnome, sentencije kao književni žanr prešle u poslovice kasnije, stalnom upotrebom u govoru. Zato poslovice ne bismo smjeli definirati samo kao "mudre *izreke* koje se općenito u narodu upotrebljavaju" (Simeon 1969 II:107). S druge strane, i narodne izreke su kao i poslovice proizišle iz anonimnih umova pojedinaca, ali nisu autorizirane kao književne izreke. Upotrebom se zaboravlja na autora pa izreke prelaze u poslovice. Među njima je, dakle, razlika samo u vremenskom pojavljivanju, a ne u žanru. One izreke koje su se pojavile za vrijeme usmene predaje (usmene narodne književnosti) mogu se smatrati narodnim poslovicama, a one koje nastaju kasnije u pisanim književnim djelima, običavamo zvati sentencijama, gnomama, zlatnim mislima, izrekama (tako dugo dok se ne udomaće i ne prihvate kao poslovice).

Poslovice su, dakle, jedinice kojima se bave različite znanosti: *lingvistika* (jer su jezične tvorevine), *etnologija* (jer su narodne tvorevine), *književnost* (jer su književni oblici, žanrovi), *filozofija* (jer su rješenja koja nudi životno iskustvo, mudrost kao temelj mudroslovlja), *sociologija* (jer se u poslovicama vide društvena razdoblja, statusi društvenih slojeva i pojedinaca), *pravo* (jer poslovice pokazuju društvene norme), *ekonomija* (jer se u poslovicama vide ekonomske zakonitosti), *povijest* (jer se vide povijesni likovi i razdoblja), *semantika* (jer poslovice imaju izravno i preneseno značenje).

U ovom članku poslovice se analiziraju kao *etnolingvističke* tvorevine koje preko vlastitih imena pokazuju kako izgleda poljski kulturni krug. Osim toga, provodi se i kontrastivna analiza radi utvrđivanja sličnosti i razlika između poljskih i hrvatskih poslovica sa sememom vlastitog imena.

2. KLASIFIKACIJA POSLOVICA

Poslovice se mogu grupirati u tri velike cjeline prema tome jesu li *međunarodne* (iste u različitih naroda), *narodne* (pojavljuju se u samo jednom narodu) ili *regionalne* (poznate samo u okviru jedne regije).

Poljske poslovice ispisane iz poljsko-ruskog rječnika poslovica (Stypuła, 1974) usporedit ćemo s hrvatskim poslovicama navodeći im značenje i ekvivalentni hrvatski oblik. Poslovice se, naime, ne razumiju uvijek po svojoj površinskoj strukturi (iskazu), jer imaju i preneseno značenje. Zato moramo u svakom jeziku pamtiti i njihov oblik i njihovo značenje, baš kao i kod riječi. Budući da su poslovice primarno govorni žanr, potvrdu s hrvatske strane nalazimo u govornom repertoaru, a međunarodne poslovice potvrđujemo navodeći stranicu iz "Kontrastivnog rječnika poslovica", (Mikić-Škara 1992).

Vlastita imena kao ključne riječi (sememi, leme, algoremi) pronašli smo u 35 poljskih poslovica te smo ih razvrstali u tri značenjske grupe: 1. *antroponimne poslovice* (s vlastitim imenima i prezimenima); 2. *etnonimne poslovice* (s imenima naroda) i 3. *toponimne poslovice* (s imenima gradova i mjesta).

2.1. Antroponimne poslovice

U ovu grupu spadaju poljska i strana imena i prezimena kao sememi poslovica. Imena mogu biti muška i ženska. U većini poslovica javljaju se česta poljska imena koja mogu biti hipokoristici, zatim biblijska imena prihvaćena u narodu te manji korpus domaćih i stranih prezimena.

2.1.1. *Ženska imena*

1.) Święta *Barbara* po lodzie (po wodzie)

Boże Narodzienie po wodze (po lodzie)

/Sveta Barbara po ledu (po vodi), Božić po vodi (po ledu)/

Značenje: Ako je na dan Sv. Barbare snijeg, na Božić će biti kišno i obrnuto.

Hrvatski ekvivalent: Božić zelen, Uskrs leden.

U hrvatskom nema mogućnosti reverzibilnog iskaza klauza tipa "Božić leden, Uskrs zelen" , dok se u poljskom mogu upotrijebiti obje varijante (navedene u zagradama i izvan).

Prema podjeli poslovica na *jednakosne* (A je B; A uzrokuje B; ako je A ovdje i B je ovdje) i *opozicijske* (negacijske, kontrastivne, komparativne, kauzalne, negacijski kontrasne) (Mikulić, Studia ethnologica 3:150) ova bi poslovica spadala u opozicijske i kontrastivne s formulom: ako postoji A, nema B i v/v tj. mogli bismo ih nazvati isključivima jer su A i B nemogući istodobno.

Krzyżanowski ovakve poslovice zove kalendarskim (1965:338), jer se pomoću njih vrši predviđanje vremena prema određenom danu u godini. To je i klimatska poslovica, jer govori o vremenskoj prognozi. Klimatske poslovice mogu biti načinjene od prostornih predviđanja vremena (npr. po smjeru vjetra, po smjeru kretanja oblaka - tzv. babin kut i sl.).

Hrvatska poslovica nije sasvim ekvivalentna poljskoj ni što se tiče kalendarskih dana, što je povezano s drugačijom klimom u Poljskoj gdje vegetacija kasni za mjesec dana. U našoj poslovici nema ni vlastitog imena osobe, nego samo naziv blagdana.

2) Każda *Dorota* ma swoje kłopota.

/Svaka Dorota ima svoje brige./

Značenje: Svaki čovjek ima svoje brige.

Hrvatski ekvivalent: Svaka hiža ima svoga križa. (kajkavski). / Svaki dan svoju brigu nosi. (1992:18)/Svak ima svoj križ (1992:116).

Često poljsko žensko vlastito ime Dorota ovdje ima općenito značenje: svaka žena tj. svaki čovjek. Zato možemo reći da poljsko vlastito ime funkcionira u dubinskoj strukturi kao opća imenica, a samo u površinskoj strukturi (u iskazu) ima vlastito ime. Po svojoj gramatičkoj (sintaktičkoj) strukturi ovo je proširena rečenica. Dvostruka rima postignuta je netipičnom

množinom imenice "kłopot" (obična množina glasi: kłopoty, a ne kłopota), a u kajkavskom dijalektu jednakošću akuzativa i genitiva kao da je križ živo.

2.1.2. *Muška imena*

U okviru poslovica s muškim imenima postoje dva tipa. U jednom se pojavljuju dva različita imena ili dva oblika istog, a u drugom tipu nalazimo samo jedno ime.

2.1.2.1. Dvostruka muška imena

3) Ja o Pawle, /a/ on o Gawle.

/Ja o Pavlu, (a) on o Gavlu/

Značenje: nesporazum komunikatora radi namjernog odbijanja, tj. razumijevanja.

Hrvatski ekvivalent: Djed šumom, /a/ baba drumom.

U hrvatskom, za razliku od poljskog, nema poslovice s vlastitim imenom u navedenom značenju. Ono što je zajedničko u obje poslovice jest dubinska struktura, tj. suprotna značenja dviju klauza (ja govorim o jednom, a on govori o drugom - suprotnom).

4) Czego *Jaś* się nie nauczy, tego *Jan* nie będzie umiał.

/Što Ivica ne nauči, to Ivan neće znati./

Značenje: Što se ne nauči u mladosti, neće ni u starosti.

Hrvatski ekvivalent: Grana se savija dok je mlada. /Željezo se kuje dok je vruće. /Čemu dikla u mladosati svikla, tomu u starosti ne odvikla. /Što dijete čuje oko ognja, govori nasred polja (1992:42).

Naše ekvivalentne poslovice tvore alegoriju pomoću materijalnih stvari (željezo, grana) i pomoću općih imenica (dijete, dikla), dok u poljskom to iskazuje preko vlastitog imena (Jaś), gdje hipokoristična forma pokazuje razdoblje djetinjstva, a puno ime (Jan) odraslo doba. Ova je poslovica didaktična (Krzyżanowski 1965:338), jer služi kao odgojna maksima koja treba motivirati dijete da uči dok mu je vrijeme. Može se opisati i kao kontrastna: ako A ne napravi što *sada*, neće to moći *kasnije*.

5) Jak *Kuba* Bogu, tak Bóg *Kubie*.

/Kako Kuba (Jakob) Bogu, tako Bog Kubi. /

Značenje: osoba B vraća osobi A istom mjerom (dobro dobrim, zlo zlim)

Hrvatski ekvivalent: Kako ti meni, tako ja tebi.

U hrvatskom umjesto vlastitog imena nalazimo osobne zamjenice 1. i 2. lica u dvosmjernoj komunikacijskoj relaciji (ja-ti) te njihove dativne oblike (meni-tebi). Ovaj odnos između dva komunikatora u poljskoj se poslovici izražava alegorijski pomoću odnosa čovjeka (Kuba = Jakób) prema Bogu (3. lice, ne-lice), čime se komunikacijski odnos poništava, odnosno podiže na višu razinu izjednačujući Boga i čovjeka koji mu se obraća. Između klauza ove složene rečenice možemo staviti znak jednakosti pa se one prema podjeli G. Mikulić svrstavaju u jednakosne (equational). (1991:150)

6) Uczył *Marclin Marcina*, /a sam głupi jak świnia/.

/Učio Martin Martina, a sam je glup kao svinja./

Značenje: teško je naći dobra učitelja, glupan glupana ne može poučiti

Hrvatski ekvivalent: 0

Ova didaktička poslovica nastala je u školi, od izreke poznatog poljskog pedagoga E.Glicznera iz 1588. Gliczner je običavao govoriti: "Świnia świni nauczyć nie może" (1965: 412). Zato se u drugom dijelu poslovice (koji se obično izostavlja) nalazi alegorijska slika svinje, iako se u Poljskoj kao sinonim za glupost upotrebljava alegorija magarca.

7.) Nie chce góra przyjść do *Mahometa*, musi *Mahomet* przyjść do góry.

/Neće gora doći Muhamedu, mora Muhamed doći gori./

Značenje: jedna strana mora popustiti da se postigne dogovor.

Hrvatski ekvivalent: Neće brdo Muhamedu, ide Mihamed brdu. /Ako brdo neće Muhamedu, hoće Muhamed brdu. /Ako gora ne će k tebi, a ti k njoj. (1992:17) /Pametniji popušta.

Ova kondicionalna poslovica ista je u oba jezika i može se izreći kondicionalnom formulom: Ako ne A, onda B.

2.1.2.2. *Jedno muško ime*

Tri naredne poslovice imaju po jedno vlastito ime koje je narodno poljsko i hipokoristično.

8.) Co wie *Grześ*, to i cala wieś.

/ Što zna Grga, to i cijelo selo./

Značenje: brbljiv čovjek ne može držati tajnu za sebe.

Hrvatski ekvivalent: Na lakat će kad ne može na usta.

Ovom se poslovicom u složenoj rečenici iskazuje negativna ljudska osobina, razglašivanje tajne na sva usta. Vlastito ime Grześ, (hipokoristik od Grzegorz) ima značenje prosječnog malog čovjeka sklonog manama. Hipokoristična forma, dakle, ima pejorativno značenje.

9) Wolnoć *Tomku* w swoim domku.

/Možeš, Tome, u svom domu./

Značenje: svatko je gospodar u svojoj kući, a u tuđoj se mora pokoriti domaćinu.

Hrvatski ekvivalent: Moja kuća, moja volja. (1992:118) /Svak je u svojoj kući kralj. (1992:69, 119) /Svoja kućica, svoja slobodica. (1992:262) /Svak je svoga doma vladika. (1992:291) /Moj stan, ja ban. (1992:262).

Poljsko hipokoristično vlastito ime u vokativu (Tomku od Tomek) zamjena je za opći pojam "svak, svaki čovjek". Drugim licem postiže se u poljskoj poslovici negativno značenje upozorenja drugome: ti kod sebe radi što hoćeš, ali kod mene ćeš se ponašati kako ja želim. U hrvatskoj poslovici prvo lice je dominirajuće, što ukazuje na monološku formu (moj stan, ja ban), a postoji i oblik s 3. licem koje znači "svaka osoba" (svak u svojoj kući). Poljsku dijalošku formu pokazuje drugo lice i vokativno obraćanje drugomu (Tomku).

10) Przyjdzie (przyszła) kryska na *Matyska.*

/Doći će (došao je) red na Matu./

Značenje: svatko jednom nastrada, svatko jednom mora platiti.

Hrvatski ekvivalent: Dođe (doći će) Cica na kolica. /Svakom dođe smrtna ura.

Poljska je poslovica dijalektalnog oblika, kao što se vidi iz imena Matysek, a i hrvatski su ekvivalenti korišteni u žargonu s hipokorističnim imenom Cica koje stoji radi rime.

11) Z próżnego (pustego) i *Salomon* nie naleje.

(Iz praznoga ni Salomon neće natočiti.)

Značenje: nitko ne može napraviti nešto iz ničega.

Hrvatski ekvivalent: 0

U poljskoj poslovici strano biblijsko muško ime simbolizira mudra čovjeka i sigurnu nemogućnost da se izvrši rečeno u poslovici.

2.1.3. *Prezimena*

U Stypułinom rječniku pronašli smo samo dvije poslovice s prezimenom, od kojih je jedna s tipično poljskim, a druga sa stranim prezimenom.

12) Wyść jak *Zabłocki* na mydle.

(Proći kao Zabłocki sa sapunom.)

Značenje: nastradati, loše proći, loše se provesti, nadrapati, nagrabusiti.

Hrvatski ekvivalent: Provesti se (proći) kao Janko na Kosovu./Nadrapati kao žuti mačak (kao sivonja).

U hrvatskoj poslovici nalazimo vlastito ime i toponim iz povijesti, što onemogućuje raspoznavanje značenja te poslovice. To je antroponimno-toponimna kombinacija koju nismo susreli u prikupljenim poljskim poslovicama. Nositelj poljskog prezimena Zabłocki u ovoj poslovici također je bio poljski plemić, trgovac sapunom u 18. stoljeću. Prevozeći sapun prevrnula su mu se kola pa je sapun pao u Wisłu i Zabłocki je izgubio ogromnu zaradu (1974, IV:747).

13) Wart *Pac* palaca, a palac *Paca.*

(Vrijedan je Pac palače, a palača Paca.)

Značenje: našli su se ljudi sličnih (loših osobina).

Hrvatski ekvivalent: Našla vreća zakrpu.

Prezime Pac neobično je za poljski jezik. Poljski izvorni govornik, profesor i etnolog Kantor upozorio me da je Pac bio litvanski kancelar iz Vilna, što potvrđuje i Z. Gloger (1974). Prema narodnoj predaji, Pac je bio toliko tašt da se poistovjećivao s Bogom i izgradio neobično kićen dvorac te ova poslovica nosi poruku o njegovoj umišljenosti. U hrvatskom još postoji frazeologizam sličnoga značenja kao navedena poljska poslovica: biti (samo) svoje hvale vrijedan u smislu *tko se hvali, sam se kvari.*

Budući da su povijesna poslovice posebno neprozirne za strane jezične govornike, svaki bi rječnik trebao davati uz semantičko objašnjenje povijesnih likova ili događaja i **značenje** same poslovice koje je uvijek preneseno. Neprozirnost dotične poslovice rješava se i proučavanjem podrijetla same strukture dotične poslovice i njenih ključnih riječi. Etimologija poslovica trebala bi biti vrlo važan dio paremiologije. Na mogućnost proučavanja podrijetla frazeologizama ukazao je profesor Eisman, germanski slavist iz Mannheima na predavanju održanom u Zagrebu na Lingvističkom krugu.

2.2. Etnonimne poslovice

Ove poslovice u Stypulinom rječniku sadrže imena naroda (Cygan, Kozak, Lachy, Polak, Sas, Tatarzyn, Węgier, Żydzi) te rase (Murzyn). One mogu imati samo jedan etnonim, dva ista ili različita etnonima te tri različita etnonima.

2.2.1. Poslovice s jednim etnonimom

14) Dla kompanii dał się *Cygan* powiesić.

(Za društvo se i Cigan dao objesiti).

Značenje: sve se žrtvuje za volju društva.

Hrvatski ekvivalent: Za društvo se i pop oženio.

Ova je poslovica u sociološkom smislu pokazatelj koliko je pojedinac ovisan o volji društva, tj. o ljudima s kojima živi. Ta je poslovica dotjerala ovu ovisnost do apsurda, tj. do poništenja vlastitoga života za udovoljenje društvu. U našoj je poslovici malo manji apsurd, ali još uvijek gotovo nemoguća situacija - ženidba popa.

15) Darzy mu sie jak *Cyganowi* rola.

(Uspijeva mu kao Ciganu uloga).

Značenje: netko nema uspjeha, nekomu slabo ide u životu.

Hrvatski ekvivalent: 0 (frazeologizam: ne cvatu komu ruže).

16) Kowal zawinił, a *Cygana* powiesili.

(Kovač je skrivio, a Ciganina su objesili.)

Značenje: dok se jedan muči radeći, drugi pobire njegovu slavu.

Hrvatski ekvivalent: 0 (Neka visi Pedro).

Poljska je poslovica temeljena na kontrastu značenja klauza: ne vješaju krivca, nego nevinoga. Poljske poslovice s etnonimom Cigana stavljaju ga u kontekst žrtve, dok je u hrvatskom posve suprotno - Ciganin je simbol prijevare. I u poljskom postoji riječ *cygan* (piše se malim slovom) koja znači *prevarant, lopov*, a glagol *cyganić* znači *lagati, varati.* U hrvatskom nema pravoga ekvivalenta za ovu poljsku poslovicu. Antroponimna poslovica "Neka visi Pedro" transplantirana je u naš kulturni krug iz druge sredine.

17) Strachy na *Lachy.*

(Bjesovi na Lahe.)

Značenje: "uzalud je plašiti koga" (Szymczak, 1981: 343).

Hrvatski ekvivalent: 0

Ovo je rimovana eliptična rečenica koja je potpuno neprozirna značenja. Lach je naziv za Poljaka.

18) Mądry *Polak* po szkodzie.

(Mudar /je/ Poljak poslije štete.)

Značenje: svatko se opameti kad se opeče.

Hrvatski ekvivalent: Svak je mudar po šteti (1992:161).

U poljskoj poslovici nedostaje glagolski dio imenskog predikata (Polak jest mądry po szokdzie), a naša je poslovica potpuno prozirna. I u ovoj poljskoj poslovici etnonim ima opće značenje (svak, svaki čovjek), što se vidi iz hrvatskoga ekvivalenta po značenju.

19) Jedan do *Sasa*, drugi do lasa.

(Jedan k Sasu, drugi u šumu.)

Značenje: svaki vuče na svoju stranu, nesložnost.

Hrvatski ekvivalent: 0 (Kud koji, mili moji! /Složna braća kuću grade, a nesložna ju razgrađuju.)

Poljska poslovica može se ubrojiti u povijesni tip, jer uključuje etnonim "Saksonac" (polj. Sas). Suprotnost između "Sas" i "las" ima rimu kojom se označuju dva suprotna pravca kretanja u neizrečenom predikatu (jedan ide k Sasu, drugi ide u šumu). Ova rimovana suprotnost Sas-las zahtijeva dodatno kulturološko tumačenje. "Las" stoji umjesto "Leszczyński" koji je bio Sasov suparnik za prijestolje (podatak profesora Kantora). U prijevodu te poslovice na ruski postoje dva tipa: Jedan u šumu, jedan po drva (Kto v les, kto po drova) te Tko što voli (Kto vo čto gorazd) (1974:345). Ruski rječnik (1960:313) objašnjava poslovicu "Kto v les, kto po drova" kao poslovicu o neslozi. Tako su ruska i poljska poslovica iste po dubinskoj strukturi (značenju) te slične u površinskoj strukturi po semu "šuma".

20) Za króla *Sasa* jedz, pij i popuszczaj pasa, /a za króla *Polaka* nie ma ani trojaka.

(Za kralja Sasa jedi, pij i otpuštaj remen /, a za kralja Poljaka nema niti trojaka/.)

Značenje: jedna (strana) je vlast dobra, a druga (domaća) loša.

Hrvatski ekvivalent: 0

Ova je poslovica također povijesna, jer govori o poljskom kralju (Sas). Može imati dvije klauze s etnonimima suprotnoga značenja (Sas-Poljak) koji imaju opće suprotno značenje: strana vlast - domaća vlast.

U hrvatskom kulturnom krugu, kad bi postojala, ova bi poslovica imala obrnuti redoslijed značenja, jer je u Hrvatskoj tuđinska vlast uvijek predstavljala nešto loše, a domaća dobro. U prenesenom značenju poljska bi poslovica mogla značiti i *tuđe hvali, svoje kudi.* U nas je drugačije: *tuđe poštuj, a svojim se diči.*

21) Kochajmy się jak bracia, liczmy się (rachujmy się) jak *Żydzi.*

(Volimo se kao braća, dijelimo račune kao Židovi.)

Značenje: Ljubav i prijateljstvo su jedno, a kesa (džep) drugo.

Hrvatski ekvivalent: Čist račun, duga ljubav. /Ako smo braća, nisu nam kese braća.

Etnonim "Židovi" u poljskoj se poslovici koristi u prenesenom značenju. Uzima se, naime, samo jedna općepoznata židovska osobina (škrtost i oprez s novcem). U našim ekvivalentima nema etnonima, nego umjesto njega stoji *račun, kesa*, dakle - novac.

22) Cierp, *Kozacze*, atamanem będziesz.

(Strpi se, Kozače, bit ćeš ataman).

Značenje: iz oblika poljske poslovice ne vidi se značenje koje može biti dvostruko: a) strpi se, trpi i podnosi sve - to će ti uroditi plodom i b) nada i trpljenje je uzaludno.

Hrvatski ekvivalent: a) Strpljen - spašen.

b) Čekaj magare, dok trava naraste /, kad trava narasla, magare crklo.

2.2.2. Poslovice s dva etnonima

23) Złapał *Kozak Tatarzyna*, a *Tatarzyn* za łeb trzyma.

(Uhvatio Kozak Tatarina, a Tatarin ga drži za vrat.)

Značenje: misliš da si uhvatio, a uhvaćen si; ne budi previše siguran u uspjeh da ne upadneš u zamku; sreća je promjenjiva.

Hrvatski ekvivalent: Ne reci "hop" prije nego skočiš. /Kolo sreće se okreće.

Ni ova poljska poslovica nije potpuno prozirna, jer može značiti: a) obrat situacije (kolo sreće se okreće) ili b) oprez, 'ne reci "hop" prije nego skočiš).

Kozak i Tatarin imaju u poljskoj poslovici preneseno uopćeno značenje - dva neprijatelja koji se tuku. Suprotne klauze pokazuju suprotnost Kozak-Tatarzyn, a predikati u klauzama imaju isto značenje: złapał (uhvatiti) i trzymał (držati). Obrat je vidljiv u obliku *Tatarzyn* koji je u prvoj rečenici pasivni objekt, a u drugoj aktivni subjekt. Povijesnost ove poslovice vidljiva je u etnonimima koji predstavljaju poljske neprijatelje s istoka.

24) *Polak, Węgier* - dva bratanki/i do szabli i do szklanki/.

(Poljak i Mađar - dva brata/i po sablji i za čašu/).

Značenje: prijateljstvo dvaju naroda u svakoj prilici (u borbi i u uživanju).

Hrvatski ekvivalent: 0

Povijesnost ove poslovice vidi se u bratstvu Poljaka i Mađara koji su uvijek ratovali na istoj strani, a zajedno vole zabavu i piće. Jednina etnonima simbolizira množinu, odnosno pripadnike oba naroda.

25) *Murzyn Murzyna* nie usmoli.

(Crnac crnca neće zacrniti).

Značenje: neće svoj nanijeti zlo svomu.

Hrvatski ekvivalent: Vrana vrani oka ne iskopa. /Vrana vrani očiju ne vadi (1992:338) /Vrag vragu oči ne vadi (1992:338) / Gavran gavranu oči zbosti neće (1992:338).

Crnac u poljskoj poslovici ima u hrvatskim oblicima ekvivalent u crnim pticama (gavran, vrana) te u vragu za kojeg se kaže da je crn. Svi oblici imaju isto preneseno značenje - crnoću kao alegorem međusobno solidarnoga zla.

26) *Murzyn* zrobił swoje, *Murzyn* może odejśać.

(Crnac je svoje napravio, crnac može otići.)

Značenje: kad više nisi koristan, bolje da nestaneš.

Hrvatski ekvivalent: Crnac je svoje napravio, crnac može ići.

Isti oblik poslovice upotrebljavaju oba jezika. Crnac predstavlja alegorem prihvaćen iz anglosaksonskih zemalja, a to je pokornost, služenje, robovanje.

2.3. Toponimne poslovice

U poljsko-ruskom rječniku poslovica (1974) našli smo samo toponime gradova i to pretežito stranih (Rim, Krim, Pariz), a od poljskih se gradova pojavljuje jedino Krakov. Sve su poslovice s jednim toponimom, a samo jedna (posljednja) s dva toponima.

27) Język i /do/ *Krakowa* dopyta.

(Jezik će i do Krakova dovesti.)

Značenje: tko pita, nađe pravi odgovor, tj. pravi put.

Hrvatski ekvivalent: Tko pita, ne skita (1992:259).

U poljskoj je poslovici "jezik" upotrijevljen u značenju pitanja, djelovanja govorom, što je vidljivo u predikatu "dopyta" (pitanjem dovesti do cilja). U hrvatskom je ekvivalentu u jednoj klauzi predikat "pita", a u drugoj rimovano "skita", iako je pravilniji oblik "luta". Poljska poslovica ima oblik proširene rečenice.

28) Nie od razu *Kraków* zbudowano.

(Nije odmah Krakov izgrađen.)

Značenje: za sve je potrebno vrijeme; ništa se ne postiže na brzinu.

Hrvatski ekvivalent: Rim nije osnovan u jedan dan (1992:246).

U obje poljske poslovice (27 i 28) Krakov je simbol ostvarenja željenoga cilja do kojega se dolazi teško, ali se u njega dođe nakon dugotrajnoga truda. Hrvatski ekvivalent u slučaju 27 nema toponima, nego se točan cilj (bez vrludanja, skitanja) postiže aktivnim djelovanjem (pitanjem). Poslovica 28. ima strani toponim - Rim, koji se iskazuje domaćim, poljskim toponimom (Krakov). Oba su grada veliki kulturni centri, simboli veličine cilja kojemu težimo.

29) Język i do *Rzymu* doprowadzi.

(Jezik i do Rima dovodi.)

Značenje: isto kao i poslovica br. 27.

Hrvatski ekvivalent: isto kao i poslovica br. 27.

30) Każda droga prowadzi do *Rzymu.*

(Svaki put vodi u Rim.)

Wszystkie drogi prowadzą do *Rzymu.*

(Svi putovi vode u Rim.)

Značenje: različitim metodama može se doći do istog rješenja.

Hrvatski ekvivalent: Svi putovi vode u Rim (1992: 246).

I ovdje je Rim alegorem za vrhunski cilj i najbolje rješenje. Poljska i hrvatska poslovica su istog oblika i značenja. Poljske se inačice razlikuju po jednini (svaki put) ili množini (svi putovi) metoda. Put u prostornom smislu označuje postupak, algoritam, dakle, put u metodološkom smislu.

31) Lepiej być pierwszym w mieścinie, jak ostatni w *Rzymie.*

(Bolje biti prvi u mjestancu, nego posljednji u Rimu.)

Značenje: bolje biti jak među slabijima, nego slab među jakima.

Hrvatski ekvivalent: Bolje biti prvi u selu nego zadnji u gradu. /Bolje biti prvi kod kuće nego drugi u Rimu (1992: 117).

Poljska i hrvatska poslovica su iste što se tiče toponima Rim. Hrvatska poslovica ima i inačicu bez toponima s opozicijom selo-grad te kuća-Rim, dok poljska poslovica opoziciju stvara na temelju veličine grada (gradić u odnosu na grad Rim).

32) W *Rzymie* był, a papieża nie widział-

(Biti u Rimu, a ne vidjeti papu.

Značenje: ne iskoristiti pruženu priliku; ne vidjeti ono što je očito.

Hrvatski ekvivalent: Biti u Rimu, a ne vidjeti papu)

Obje poslovice imaju isti oblik i isto značenje.

33) Kto głupi, w *Paryżu* sobie rozumu nie kupi.

(Tko je glup ni u Parizu neće kupiti razum.)

Značenje: glupan ostaje uvijek glupan; pamet se ne može nigdje kupiti.

Hrvatski ekvivalent: Magare u Rim, magare iz Rima (1992:304). /Tovar poš(a)o, tovar doš(a)o (1992:304)/Martin u Zagreb - Martin iz Zagreba.

Polslovice 32 i 33 označuju glupost, neinteligentnost kao osobinu čovjeka koji boravi u nekom kulturnom centru, ali taj mu boravak ne koristi, ne mijenja ga u pozitivnom smislu, ne uči ga ničemu. Dok su u poljskim poslovicama toponimi Rim i Pariz (dakle, strani gradovi), u hrvatskom postoji Zagreb kao domaći centar kulture, zatim Rim kao stari svjetski kulturni centar te poslovica bez toponima u kojoj *tovar* (dijalektalno *magarac*) označuje glupost, tvrdokornost, neprihvaćanje novoga. Treća hrvatska poslovica ima uz toponim i antroponim Martin koji simbolizira glupog seljaka na kojega Zagreb kao centar kulture nimalo ne utječe.

34) Gdzie *Rzym* - gdzie *Krym*.

(Gdje Rim - gdje Krim.)

Značenje: jedno s drugim nema veze, nešto je neusporedivo s čime.

Hrvatski ekvivalent: frazeologizam - Zbrajati kruške i jabuke.

Poljska poslovica sadrži dva toponima na suprotnim stranama svijeta, čime se ukazuje na nespojivost, neprispodobivost.

x x x

Osim navedenih toponimnih poslovica, u govoru žive i poslovice s regionalnim toponimima koje kao lokalizmi nisu ušle u Rječnik. J. Krzyżanowski navodi šaljivu poslovicu s mjestom Pacanow koje ima šaljiv prizvuk: "Był w *Pacanowie*, wie jak kozy kują" (Bio je u Pacanovu, zna kako se koze potkuje). Pomoću smiješnog toponima i poslovica dobiva šaljiv sociološki kontekst koji se podupire neuobičajenom radnjom (potkivanje koza). Humor u poslovicama stvara se na temelju toponima susjednih mjesta, gradova i njihovih žitelja (1965:353).

Šaljiv prizvuk mogu imati i česta hipokoristična poljska imena kojima se daje atribut "głupi" (glupi Jasio, Gała, Maciek, Wojtek, Bartek...) (1965:123).

Komične poslovice obično nastaju iz viceva o susjedima i svaki narod se smije nekim svojim pokrajincima (npr. Poljaci se smiju Góralima i Mazurcima, a mi svima - Zagorcima, Ličanima, Dalmatincima, Primorcima, Bosancima...), Englezi se smiju Škotima itd.

Sva tri tipa poslovica imaju svoje komične inačice, ali one nisu zabilježene u Stypulinom dvojezičnom rječniku poslovica.

3. ZAKLJUČAK

Poslovice iz Stypułinog rječnika predstavili smo kao etnolingvističke jedinice koje imaju svoj lingvistički oblik i etnološko značenje.

Posebno značenje imaju antroponimi poljske provenijencije i njih je najviše (Barbara, Dorota, Paweł, Gaweł, Marcin, Jan kao puni oblici imena te Jaś, Kuba, Grześ, Romek, Matysek kao hipokoristični oblici). Iz tih se imena vidi poljski kulturni areal u koji su smještene poslovice, ali nijedno ime nema konkretnog značenja osobe, nego stoji umjesto opće imenice u značenju *svaki čovjek*, tj. ima omnipersonalni oblik. Budući da se radi o poljskim antroponimima, sve te

poslovice imaju i značenje *svaki Poljak.*

Antroponimi prezimena nemaju toga općeg značenja, zbog čega takve poslovice imaju povijesni karakter (Zabłocki, Pac su konkretne osobe).

Etnonimi pokazuju poljske realije kao i antroponimi. Lach, Polak, Sas, Żyd i Cygan likovi su prisutni u poljskoj kulturi, a Kozak, Tatarzyn i Węgier reprezentiraju narode koji su povezani s poljskom poviješću. Crnca smo ubrojili u etnonime iako označuje rasu, ali u poslovicama imaju značenje samo jedne rasne osobine crnaca, crne boje. Može se raditi i o sociološkom odnosu bijelaca prema crncima (koji su u prošlosti bili sluge bijelcima). Etnonimi označuju neku osobinu naroda pa i oni imaju opće značenje. Židov je tako alegorem za škrtost, Cigan za žrtvu (u hrvatskom za prijevaru), Sas (Saksonac) je pojam dobre strane vlasti, Lach je stara riječ za Poljaka; Kozak i Tatarzyn povezani su s borbom, tučom, dok Węgier sa slogom, suradnjom u borbi i u zabavi.

Toponimne poslovice u navedenom rječniku vrlo malo pokazuju poljske kulturne specifičnosti. Samo Krakov je poljski toponim s alegorijskim značenjem centra poljskog svijeta i kulture te cilja za koji se vrijedno truditi. Rim je najbrojniji toponim sa značenjem pradavnog centra svijeta, polazišta i dolazišta. U našim poslovicama funkciju Krakova ima Zagreb, a Rim je zajednički kulturni pojam koji se pojavljuje u istim i sličnim poslovicama u hrvatskom i poljskom. Poljske poslovice još imaju i toponim Krym (Krim), koji u odnosu na Rim ima oznaju velike udaljenosti, nespojivosti. U navedenom Rječniku nedostaju toponimi sela i mjesta s poljskog zemljovida.

Uspoređujući poslovice u Stypulinom rječniku poslovica i u našem osmojezičnom kontrastivnom rječniku poslovica možemo reći da su sva tri tipa vlastitih imena prisutnija u poljskim poslovicama, dok naš rječnik bilježi tek tri ključna vlastita imena: antroponim Adam, etnonim Cigan i toponim Rim, čime se potvrđuje tročlana klasifikacija poljskih poslovica.

Poslovice kao pragmatički žanr funkcioniraju u govoru pa se njihovo sustavno proučavanje javlja s pojavom proučavanja diskursa kao najveće govorne jedinice.

Vlastita imena u poslovicama pokazuju etnolingvističko čvorište gramatičko-pragmatičkog lika s etnološkim alegoremima.

LITERATURA

ANIĆ, VLADIMIR (1991): *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi liber, Zagreb

ENCYKLOPEDIA POPULARNA (1983), PWN, Warszawa

GLOGER, ZDZISLAW (1974): *Encyklopedia Staropolska Ilustrowana*, Wiedza Powszechna, Warszawa, t. IV

GLUHAK, ALEMKO (1993): *Hrvatski etimološki rječnik*, August Cesarec, Zagreb

KRZYŽANOVSKI, JAN (1974): *Słownik Folkloru Polskiego*, Wiedza Powszechna, Warszawa

MIKIĆ, PAVAO I ŠKARA, DANICA (1992): *Kontrastivni rječnik poslovica*, August Cesarec/Školska knjiga, Zagreb

MIKULIĆ, GORDANA (1991): On Understanding Proverbs, *Studia ethnologica*, vol. 3, str. 145-159

OŽEGOV, SERGEJ IVANOVIČ (1968): *Slovar russkogo jazyka*, Moskva

SIMEON, RIKARD (1969): *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Matica hrvatska, Zagreb, sv. II

STYPUŁA, RYSZARD (1974): *Słownik przysłów rosyjsko-polski i polsko rosyjski*, Wiedza Powszechna, Warszawa

SZYMCZAK, MIECZYSŁAW (1981): *Słownik języka polskiego*, sv. III, PWN, Warszawa

PROPER NAMES IN POLISH PROVERBS

Summary

The paper deals with the elements of meaning in defining proverbs, as well as with the classification of proverbs containing a proper name. The author uses the proverbs from the Polish-Russian Dictionary of Proverbs compiled by Ryszard Stypula.

The proverbs containing a proper name are classified according to the criterium of meaning into three groups: (1) anthroponymic proverbs (first and family names); (2) ethnonymic proverbs (names of nations and races) and (3) toponymic proverbs (names of places). Each proverb has been analysed in accordance with its general meaning and in comparison with its Croatian counterpart.

The concluding part of the paper shows that proverbs can be observed as ethnolinguistic units of speech. The proverbs containing a proper name show — in their denotative meaning — Polish cultural environment which can be observed through the Polish names of people, nations and places, and — in their connotative meaning — these proper names show the omnipersonality which is also present in their Croatian counterparts in the form "everyone; everybody".

Translated by Sanja Kalapoš